

Дата: 09.10.2023

Урок № 14

Тема. Тире у складному реченні.

Мета: удосконалити в учнів вміння правильно інтонувати безсполучникові складні речення зі смисловими відношеннями умови, часу, наслідку, протиставлення й зіставлення тощо, пунктуаційні вміння й навички, пов'язані з уживанням тире в безсполучникових складних реченнях; формувати вміння визначати доцільність уживання тире між частинами безсполучникового складного речення; розвивати творчі вміння відновлювати, моделювати й конструювати безсполучникові складні речення зі смисловими відношеннями умови, часу, наслідку, протиставлення й зіставлення; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти осмисленню учнями ролі людини в житті суспільства.

ПУНКТУАЦІЙНА НОРМА

§ 32. ПУНКТУАЦІЙНА ПОМИЛКА. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- Прочитайте речення й виконайте завдання.

Їхати, не можна стояти!

Їхати не можна, стояти!

- Яке з цих речень можна використати як коментар до світлини?
- Як розділовий знак може впливати на зміст речення?

Пунктуаційна помилка

Пунктуаційна помилка – недотримання правил уживання розділових знаків. У реченні *Здалеку виділилася бухта залита сонцем* пунктуаційною помилкою є відсутність коми для відокремлення означення, вираженого дієприкметниковим зворотом *залита сонцем*, що стоїть після означуваного слова. Розділовими знаками є: кома, двократка, тире, три крапки (або крапки), дужки, кравка, знак питання, знак оклику, лапки.

Тире між підметом і присудком

Тире ставлять між підметом та іменною частиною складеного присудка (на місці дієслова-зв'язки *є*): *Київ – столиця*.

ТРЕБА СТАВИТИ ТИРЕ		
підмет	присудок	приклади
іменник / числівник	іменник / числівник	<i>Кавун – <u>ягода</u>. Два та три – <u>п'ять</u>.</i>
інфінітив	іменник / інфінітив	<i>Малювати – моє <u>хобі</u>. Жити – Вітчизні <u>сли- жити</u>.</i>
будь-яка частина мови	<i>не</i> + інфінітив	<i>Вік <u>прожити</u> – <u>не живу</u> <u>прійти</u> годинку (А. Малишко).</i>
будь-яка частина мови	<i>це, то, ось, значить</i> + будь-яка частина мови	<i>Жити – <u>це лицевдіят</u>: кожен з нас грає якусь роль (В. Дрозд). Лиш <u>боротись</u> – <u>значить</u> <u>жити</u> (І. Франко).</i>

НЕ ТРЕБА СТАВИТИ ТИРЕ		
будь-яка частина мови	<i>не</i> + іменник	<i>Мова <u>не похвала</u> (Біблія).</i>
займенник	будь-яка частина мови	<i>Ми <u>оптимісти</u>. Я <u>удожник</u>.</i>

Пунктуаційна помилка. Тире між підметом і присудком

Продовження табл.

будь-яка частина мови	→	(діє)прикметник / присв. займенник	Твоя <u>думка</u> <u>світла</u> . У містах <u>земля</u> <u>одягнена</u> в камінь і залізо. Цей <u>будинок</u> <u>мій</u> .
будь-яка частина мови	→	мов, наче, ніби, як + будь-яка частина мови (порівняння)	На гіллі рясному <u>цвіт</u> це мов <u>свіжички</u> (В. Сосяра).

Щоб виокремити присудок, наголосити на ньому, автори іноді ставлять тире в тих випадках, де за правилами цього робити не треба (це так звані *авторський знак*): *Ти знаєш, що ти — людина? Ти знаєш про це чи ні?* (В. Симоненко). *Кров людська — не водиця* (М. Стельмах). *Ми — студенти! Уже дерева — як розаті олені* (Л. Костенко).

Частку підкреслюють разом з присудком, оскільки без неї спотворюється зміст. Якщо в реченні *Мова не полова* підкреслити як присудок тільки іменник *полова*, то вийде, що *мова* (підмет) є *полова* (присудок).

ДО РЕЧІ...

Автори енциклопедії «Українська мова» (К., 2000, С. 521) зараховують до розділових знаків також *скісну риску* й *абзац*, щоправда, кваліфікуючи їх як периферійні (неосновні), що використовують переважно для членування друкованого тексту.

2. Прочитайте речення й визначте, за яким правилом поставлено (або не поставлено) тире між підметом і присудком.

1. Боротьба за демократичне суспільство — ось сенс життя (І. Франко). Зрадити душу — найнижче рабство (М. Лужів). 2. Удосконалюватися — значить мінятися, бути досконалим — означає змінюватися часто (В. Черчілль). 3. Любов — то широке море, що має свій приплив і відплив, свої вири й підводне каміння, свої розбурхані хвилі та свою рівну й чисту поверхню (О. Кобилянська). 4. Пересопницьке Євангеліє — визначна пам'ятка не тільки писемна, а й староукраїнської мови (П. Утєвська). 5. Серце не дигина, його галушкою не нагудеш (Т. Шевченко). 6. Україно! Ти моя молитва, ти моя розпука вікова (В. Симоненко). 7. Ми — нація, сузір'я мільйонів, ми — серце воля, ми — буйна кузня сили (Ю. Липа). 8. З усіх втрат втрача часу найтяжча (Г. Сковорода). 9. Промені як вії сонячних очей (П. Тичина).

3. Перепишіть речення, підкресліть у них граматичні основи й розставте розділові знаки.

1. У поганого майстра й пилка крива. 2. Життя безумовно добрий учитель який дуже дорого бере за свої уроки (Нар. творч.). 3. Доброта це найбільше досягнення людини найбільш прекрасне та святе (І. Цюпа). 4. Кохати нові землі відкривати (І. Драч). 5. Ми джини в закоркованих пляшках. 6. Марудна справа жити без багатії. 7. Час не наша власність (Л. Костенко). 8. Геній явище ірраціональне і є силою стихійного духу (Є. Малавко). 9. Творчість завжди мрійна і тривожна (В. Симоненко). 10. Письменник не американська машинка а твори його не полтавські галушки! (М. Хвильовий). 11. Боятися означає визнати над собою владу (З. Ізін).

4. Пригадавши правило написання дієслівних коренів, випишіть слова з пропущеною літерою.

-бир-, -тир-, -тир- і под. — перед **-а-**: **-ри-, -ли-** — між приголосними;
*ви**б**ирати* *з**л**итати*

Ст...раю, вид...рти, зм...ртіти, об...рати, заст...лня, пож...раеш, обп...ратися, прокл...ну, тр...вожитися, б...р...жеш.

Методичний коментар

У безсполучникових складних реченнях уживається тире, якщо:

- у другій частині подано висновок або наслідок дії першої частини: *Землі кланяйся низько — до хліба будеш близько* (Нар. творчість).

[] — [наслідок].

- перша частина виражає умову або час того, про що говориться в другій частині: Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне (П. Тичина).

[умова] — [].

- перша частина виражає умову або час того, про що говориться в другій частині: Грати словом — долею грати (Г. Світлична).

[] – зіставлення – [].

Творче конструювання

За поданими схемами-моделями побудувати або дібрати з художньої літератури безсполучникові складні речення.

1. [] — [наслідок].

2. [час] — [].

3. [умова] — [].

4. [] — [](зіставлення).

➤ Користуючись схемами, сформулювати основні правила вживання тире в безсполучникових складних реченнях.

Пунктуаційний практикум (диктант)

Записати текст, розставляючи потрібні розділові знаки. Пояснити вживання коми, тире і двокрапки в простому і складному реченні.

Прислів'я і приказки стислі крилаті вислови в них сконцентровано житейську мудрість і філософію народу. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям українські прислів'я і приказки охоплюють усі аспекти життя людини її погляди на світ суспільні явища громадські та родинні стосунки побут тощо. Люди кажуть «Посієш вчасно збереш рясно». І жодного слова звідси не викинеш тут сконцентровано багатотисячолітній досвід народу.

Виконання тестових завдань.

1. У безсполучниковому складному реченні *Сон ніжний землю обійма за плечі я чую неньки коліскову* (Г. Раденька) між його частинами вживається.

А Кома. Б Крапка з комою. В Двокрапка. Г Тире.

2. У безсполучниковому складному реченні *Придивіться у рідному краї наша мова вкраїнська страждає* (Л. Таран-Пономаренко) між його частинами вживається.

А Кома. Б Крапка з комою. В Двокрапка. Г Тире.

3. Правильну схему речення *Ми цінуємо барвінок за його «лікарську допомогу» з нього виготовляють ліки від дуже важких хвороб* (розділові знаки вилучено) зазначено.

- А [], []. одночасність
 Б []: [висновок].
 В [умова] — [].
 Г []: [причина].

4. Уживається двокрапка між частинами безсполучникового складного речення.

А Надворі вже стемніло десь далеко на небі засяяла перша зірка
 (М. Коцюбинський).

Б Не посадив жодного дерева за своє життя плати за чисте повітря
 (Нар. творчість).

В Упаде мороз на яблуневий цвіт тоді залишимося без врожаю
 (Нар. творчість).

Г Вкотре переконуюєшся скільки таємниць приховує в собі мова (І. Вихованець).

5. Правильною схемою до речення *Сталось диво тоді камінець засіяв і промінням ясним всіх людей здивував є:*

- 1 [умова] — [].
 2 []: [причина].
 3 []: [пояснення].
 4 [], []. одночасність

Домашнє завдання:

Завдання додому та інструктаж щодо його виконання.

Ураховуючи типи смислового зв'язку між частинами, зазначеними в дужках, доповнити початки речень так, щоб утворилися безсполучникові складні речення. Пояснити вживання розділових знаків.

Мова наша є таємницею... (доповнення). Дивуєшся дорогоцінності мови нашої... (пояснення). Простежимо коріння української мови... (умова). Людина створила мову... (протиставлення). Святі слова (рідна мама і рідний тато, рідна земля і рідна Україна, рідна мова і рідна школа) тримають нас на світі... (причина). Отже, найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова... (причина).

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту
y.levchuk2976@gmail.com

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.